

Чернецька Н. Г. Українсько-польські культурні відносини на Волині у 20–30-х роках ХХ століття / Н.Г.Чернецька // Минуле і сучасне Волині і Полісся. З історії національних меншин Волині. Науковий збірник. Випуск 49. Матеріали Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції «Минуле і сучасне єврейської громади на Волині», 20–21 серпня 2013 р., смт. Маневичі та Міжнародної наукової конференції «Польська культура в контексті волинського тексту», 3–4 квітня 2014 р., м. Луцьк. – Упорядник А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 196–199.

УДК 7.036(477.82+438) «1920/1930»

Чернецька Н. Г.
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Українсько-польські культурні відносини на Волині у 20–30-х роках ХХ століття

На основі опрацьованої літератури у статті досліджується взаємодія української та польської культур на Волині у період перебування регіону у складі Польщі. Характеризуються чинники, що впливали на трансформацію культурних відносин двох сусідніх народів, зокрема просвітянських рух, який відіграв провідну роль у розбудові української культури і освіти під час польської експансії. Досліджено причини культурно-освітньої колонізаційної політики Польщі, висвітлено діяльність українських просвітянських та польських організацій у сфері видавничої, освітньої, театральньо-аматорської, історико-краєзнавчої та туристичної роботи.

Ключові слова: культура, мистецтво, освіта, мова, громадські об'єднання, театр.

Наталія Чернецкая

Украинско-польские культурные отношения на Волыне в 20-30-х годах ХХ века.

На основе проработанной литературы в статье исследуется взаимодействие украинской и польской культур на Волыни в период пребывания региона в составе Польши. Характеризуются факторы, которые влияли на трансформацию культурных отношений двух соседних народов, в частности просветительское движение, которое сыграло ведущую роль в развитии украинской культуры и образования во время польской экспансии. Исследованы причины культурно-образовательной политики Польши,

отражена діяльність українських просвіщенських і польських організацій в сфері видавничої, освітньої, театролюбівської, історико-краєвническої і туристическої роботи.

Ключеві слова: культура, мистецтво, освіта, мова, громадські об'єднання, театр.

Nataliia Chernetska

Urainian and Polish cultural relations in Volyn region in 1920s-30s.

The article deals with the interaction of Ukrainian and Polish cultures in Volhyn Region in the period of its being part of Poland. The factors, which influenced the transformation of cultural relations of two neighboring nations, are distinguished. The leading role in the building up of ukrainian culture and education during polish expansion played the educational movement. The reasons of the cultural-educational policy of Poland are researched. The activity of Ukrainian and Polish organisations in the field of publish, education, historical-ethnographical and touristic work are reflected.

Key words: culture, art, education, language, public associations, theatre.

Постановка наукової проблеми та її значення. Українсько-польські культурні взаємини відображають різні аспекти життя обох народів. До таких належать мова, мистецтво, наука, ідеологія, право, етика, релігія, традиції, звичаї, вірування, що багато в чому залежать від факторів економічних та географічних [15, с. 33]. Впродовж тривалого часового періоду між Україною та Польщею налагоджувалася мережа двосторонніх зв'язків, що включала і культурні взаємовідносини. Вже історично склалося, що саме мистецьке, наукове та освітнє співробітництво між державами відіграло домінуючу роль у порозумінні та співдружності народів і охарактеризовано найбільш багатограними та довготривалими зв'язками.

Питання, яке б стосувалось відносин української та польської культур на Волині міжвоєнного періоду, є малодослідженим, тому порушена проблема є **актуальною**. Автор статті на основі історико-документальних та архівних джерел ставить за **мету** реконструювати українсько-польські культурні відносини у сфері мистецтва та освіти, розкрити зміст культурно-

освітньої політики уряду Польщі щодо волинських земель у період 20–30 рр. XX ст.

Українсько-польські відносини міжвоєнного періоду займають особливе місце в історичному минулому обох народів. Антиукраїнська політика тогочасного уряду Польщі та безправне політичне становище волинян у 20–30-х рр. XX ст. неодноразово були темою різноманітних сучасних наукових конференцій та семінарів, висвітлювались в українській і польській науковій літературі та публіцистиці.

Підґрунтям для дослідження окресленої теми стали праці українських та польських дослідників, зокрема А. Айненкеля, Р. Давидюк, М. Кучерепи, Б. Савчука, М. Філіпович, які вивчали національну політику Польщі відносно українців, питання національної та релігійної структур, виникнення українського парламентського представництва та його вплив на культурні процеси Польщі, питання економічного життя, проблеми української освіти, діяльність громадських об'єднань культурно-мистецького спрямування [1; 4; 5; 10; 11; 12; 13; 17; 19]. Деякі науковці досліджували як об'єкт тільки українську або тільки польську культури, не розглядаючи їх у взаємодії. Так, П. Шиманський у дисертаційній роботі «Музичне життя Волині у 20–30-х рр. XX ст.» висвітлює сторінки музичного життя української громади Волині [20]. Дослідниця С. Кучерепа зробила спробу дослідження процесів становлення і діяльності професійних польських театральних труп на Волині у 20–30-ті рр. XX ст.: Луцького міського театру імені Ю. Словацького (1924–1926) та пересувного Волинського театру (1930–1939) [14].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Витоки українсько-польських взаємин беруть початок ще у X ст. в період зародження обох держав – Київської Русі та Польщі. Впродовж віків українсько-польські зв'язки знайшли своє відображення у різних сферах: літературі, малярстві, етнографії, музичному та образотворчому мистецтві, архітектурі тощо. Початок XX ст. ознаменувався значною інтенсивністю культурних відносин між Україною та

Польщею. Закономірним результатом цих процесів стало виникнення нових громадських організацій у Галичині та поширення їх діяльності на Волинь: «Союзу визволення України», «Українського педагогічного товариства», Українських Січових Стрільців, «Просвіти». Умови для динамізації культуротворчих процесів з'явилися у 1917–1918 рр., коли у Європі виникли нові держави – Українська Народна Республіка та Друга Річ Посполита. Серед низки складних суспільно-політичних питань постало і національно-культурне [3, с. 263].

У 1921 р. за умовами Ризької угоди Західна Волинь увійшла до складу Польщі і на її території було утворене Волинське воєводство з центром у місті Луцьку. Низка міжнародних угод та конституційних актів зобов'язували польський уряд надати національним меншинам на території Польщі певні права в адміністративному управлінні та гарантували вільний розвиток їх освіти і культури. Однак, тогочасна польська влада проводила на Волині антиукраїнську окупаційну політику з метою якнайшвидшої інтеграції регіону у склад Речі Посполитої. На тлі цих складних і, навіть, болючих українсько-польських відносин слід відзначити паростки демократизації польського суспільства, результатом яких, як зазначає дослідник А. Свинчук, стала перемога Українського національного виборчого комітету на парламентських виборах 1922 р. та можливість мати українське представництво у польському парламенті, відстоювати свої інтереси «стосовно розвитку національної культури та освіти, і, певною мірою, впливати на зміст культурно-освітньої політики польського уряду щодо Волині» [18, с. 151].

На думку істориків, на культурно-освітню колонізаційну політику Польщі впливав незадовільний стан розвитку освіти і культури на Західній Волині [18, с. 150]. Причиною слугувала антиукраїнська культурно-освітня політика російського уряду, що базувалась на засадах насильницької русифікації у ХІХ та на початку ХХ ст. Такі обставини послабили позиції волинян стосовно збереження своєї культури і освіти у роки польської

окупації, а уряду Польщі, як стверджує науковець, дали підставу «відмовити в національно-культурній автономії місцевому населенню у зв'язку з його культурною відсталістю та оголосити свою колонізаційну культурно-освітню політику щодо Волині як цивілізаторську місію» [18, с. 150].

На захист конституційних прав української громади стали товариства «Просвіти» – найпотужнішої української організації, що своєю діяльністю охоплювала усі ланки національного життя волинської громади. Саме «Просвіта» відіграла провідну роль у розбудові української культури та освіти у період перебування Волині у складі Польщі. Просвітянський рух, долаючи тиск польської влади, на початку 20-х рр. зміцнив організаційну мережу, протистояв колонізації українців Волині і став вагомим чинником у процесі національного відродження. Польська влада поставилася з пересторогою до «Просвіт», але, незважаючи на це, Волинь швидко вкрилася мережею просвітянських осередків.

Важливу роль у процесі становлення та розвитку національної культури відіграло поширення української преси та книги, що їх нестача відчувалася ще з часів перебування Волині під владою Російської імперії, а з відродженням української державності у 1917 р. та військовими діями 1918 р. «книжковий голод» особливо посилювався. Однак, потрібно відмітити, що у період польської колонізації на Волині було видано найбільшу кількість українських періодичних видань. У регіоні видавалось 54 газети на різних мовах (українській, російській, польській, чеській, єврейській), з них 45 друкувались у Луцьку: 25 – українською мовою, 18 – польською [16, с. 59].

Значна увага просвітянських осередків була приділена розвитку української школи, адже саме в цей період розгорнулася гостра полеміка з приводу мови викладання [6, арк. 18–26]. Ситуація ще більше ускладнилася у зв'язку із шкільною реформою, проведеною у 1924 р. міністром освіти Польщі С. Грабським щодо створення двомовних шкіл [19, с. 11].

Осторонь діяльності «Просвіти», як найповажнішої української інституції, не залишилися проблеми, пов'язані з процесом боротьби за

українізацію церкви (на противагу її русифікації), значення якої у суспільному житті української громади було особливо вагомим. Дослідник волинської «Просвіти» Б. Савчук зауважує, що боротьба за українську православну церкву відбувалася у двох напрямках: досягнення автокефалії (унезалежнення від Москви) та її українізація в межах польської держави [17, с. 83].

Поряд з об'єднаннями загальноосвітнього характеру функціонували численні організації, що охоплювали широкий спектр культурно-мистецької діяльності – музичної, театральної, художньої, і були спрямовані на відновлення мистецьких традицій і подальшого культурного розвитку регіону.

Одним з найбільш поширених і важливих напрямків діяльності українських просвітянських та польських організацій, стала театральна-аматорська діяльність. Це зумовлювалось тим, що театральне мистецтво було найбільш доступним і популярним засобом національного та духовного розвитку українсько-польської громади.

Інтенсивна діяльність музично-драматичної секції Луцької «Просвіти» протягом 1920–1922 рр. виконувала культурно-освітню і виховну функції. Починаючи з 1924 р. робота секції у Луцьку майже завмирає, натомість театральна-аматорська діяльність поширюється у сільську місцевість, де вона була найбільш дієвим засобом для пробудження українського села та залучення його до процесу відродження національної культури [17, с. 76].

Саме у цей період (друга половина 1924 р.) магістратом Луцька було ухвалене рішення про заснування польського театру імені Юліуша Словацького. Цей крок був політично вмотивованим: поширення польської мови і культури у Волинському воєводстві та допомога у боротьбі із викоріненням російської мови і культури [14, с. 39].

Після призначення на посаду волинського воєводи у 1928 р. Г. Юзевського у регіоні була започаткована так звана «нова волинська політика». Суть цієї політики полягала в тому, щоб надати українському

національному рухові пропольських тенденцій, тому новий керівник сприяв створенню таких українських культурно-освітніх організацій, які б займали лояльну позицію щодо влади – «Просвітянських хат». Ці організації знаходились під впливом Волинського Українського Об'єднання – політичної партії Волині, яка була зорієнтована на співпрацю з польською адміністрацією [12]. Дослідниця Р. Давидюк зазначає, що ВУО «поширювало свою діяльність на всі сторони українського життя, об'єднувало людей з різними інтересами, мало досить вагому підтримку серед населення Волині» [5, с. 268].

Під опікою воєводи Г. Юзевського у 1930–1939 рр. у Луцьку діяв один з найбільших пересувних театрів Другої Речі Посполитої – Волинський воєводський театр. Функціонування Волинського театру мало ідейне спрямування: пропаганда польської культури на українських землях. Дослідниця театру С. Кучерепа стверджує, що на Волині польське «театральне мистецтво сприймалося волинянами дуже добре..., приїзд театру був іноді єдиною важливою подією в їх повсякденному житті» [14, с. 96]. Основу репертуару театрів складали п'єси польських драматургів (з відомих причин, вказаних раніше): найчастіше це були комедії, так як серйозні драми популярністю в українського населення не користувалися.

Паралельно з функціонуванням польського театру на початку 30-х рр. активізував свою діяльність і Український народний театр у Луцьку, режисером якого був М. Певний, в минулому артист Московського Художнього та Київського Державного Європейського театрів. Для підтримки театру у 1931 р. було сформоване Волинське Українське Театральне Товариство (ВУТТ), що не обмежувалося лише організацією і підтримкою театру, а своїм завданням ставило створити якнайкращі умови для розвитку театального мистецтва серед різних прошарків української громадськості Волині [8, арк.53]. У періодичній пресі 30-х рр., а саме в «Українській ниві» 1931–1935 рр. – у період найбільшого піднесення діяльності театру – вміщено багато статей та заміток про діяльність театру,

більшість з яких є анонімними. Деякі дослідники пов'язують анонімність авторства з тим, що дописувачі боялися переслідувань місцевих польських властей, оскільки Волинський український театр мав найкращу українську трупу у Польщі і перевищував гру Волинського воєводського театру [2, с. 153; 7, арк. 1–14].

Як було зазначено, тогочасний уряд Польщі прагнув досягнути якнайшвидшої інтеграції названих земель до свого складу, і одним із механізмів інтеграційної політики було дослідження місцевого краєзнавства науково-громадськими товариствами Польщі. Найактивнішими дослідниками у цій галузі стали Волинське товариство краєзнавства й охорони пам'яток старовини (відділення польського краєзнавчого товариства) та Волинське товариство приятелів науки. За дослідженнями Н. Кінд-Войтюк, діяльність цих товариств мала чітку пропольську орієнтацію, що було вигідним для колонізаційної політики Польщі. Пошуковий матеріал повинен був довести «одвічну територіальну та етнічну приналежність Волині до Другої Речі Посполитої» та «нерозривність історичного розвитку польського та українського народів при утвердженні провідної ролі польського чинника» [9, с. 137]. Робота товариств велася у таких напрямках: археологічні розкопки, збирання етнографічного матеріалу, історико-краєзнавча та туристична діяльність.

Волинське товариство краєзнавства й охорони пам'яток старовини активно популяризувало історико-краєзнавчу діяльність і її здобутки через друковані видання. Так, у 1929–1939 рр. вийшли друком наступні публікації: «Ілюстрований путівник по Волині» М. Орловича, серія листівок «Волинь у знімках відомого фотографа Я. Булгака з Вільнюса», «Нарис про Волинь» Й. Дугкевича, часопис «Земля Волинська» (редактор – польський дослідник Ю. Нець), на сторінках якого було вміщено велику кількість історико-краєзнавчих матеріалів, фотографій та малюнків, в основному польських авторів. Всі видання друкувались польською мовою, тому через видавничу

справу товариство сприяло вихованню волинян як польських громадян, пропонуючи їм історію Волині як складової частини Польщі [9, с. 138].

Туристична діяльність товариства була також одним із засобів формування пропольського світогляду. Товариством проводились двотижневі курси екскурсиводів, програма лекцій передбачала такі теми: «Пам'ятки Волині XII–XIX ст.», «Етнографічні дослідження краю», «Культура Волині», «Розвиток мистецтва на Волині», «Волинський край у найдавнішій історії», «Дубенський замок в історії», «Галшка з Острога» та ін [9, с.139]. Своєю працею польські краєзнавчі товариства і організації сприяли дослідженню і популяризації історії краю, слугували збагаченню наукових відомостей про регіон. Негативним моментом для волинян було те, що вивчення історії краю проводилось у пропольському дусі.

Отже, українсько-польські культурні відносини на Волині у міжвоєнний період мали складний і суперечливий характер та значною мірою залежали від планів і цілей певних політичних сил, що перебували при владі у Польській державі. На трансформацію культурно-освітньої політики мали вплив наступні чинники: зростання рівня національної свідомості української громади, розгортання національно-визвольного руху, що змушував польський уряд іти на певні компроміси у своїй політиці щодо Волині.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вище сказане, потрібно зауважити, що перебування Волині у складі Другої Речі Посполитої у 1921–1939 рр. мало позитивний вплив на формування як української, так і польської культур, а демократизація польського суспільства сприяла культурному та освітньому розвитку української громади Волині, що знайшов своє відображення у наступних культуротворчих процесах :

- зміцнення організаційної мережі культурно-освітніх товариств та протистояння полонізації українців Волині;
- українізація православної церкви на противагу її русифікації;
- видання великої кількості україномовної періодики;

- активна популяризація історико-краєзнавчої спадщини краю польськими дослідниками;

- розвиток туристичної діяльності регіону;

Негативним моментом для волинян було вивчення історії краю через призму колонізаційної політики.

Культурні та освітні підвалини, що були закладені у період перебування Волині у складі Польщі, стали джерелом відродження української нації, дали сили народу чинити опір насильницькій комунізації та русифікації на західноукраїнських землях, сприяли кристалізації сучасної української культури.

Джерела та література

1. Айненкель А. Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. Вибрані проблеми / А. Айненкель // Україна – Польща: важкі питання : матер. II Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках». – Варшава, 1997. – С. 28–46.

2. Гаврилюк С. В., Клічук М. М. З історії Волинського українського театру / С. В. Гаврилюк, М. М. Клічук // Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства. Тези доповідей і повідомлень VII Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 1994. – С. 152–154.

3. Гунчак Т. Закон про національно-персональну автономію / Т. Гунчак // Україна : перша половина ХХ ст. нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 263–264.

4. Давидюк Р. З історії «Просвіт» та «Просвітянських хат на Волині» / Р. Давидюк // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. статей, документів, матеріалів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 23–35.

5. Давидюк Р. Петро Певний і Волинське Українське Об'єднання / Р. Давидюк // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян та людських документах. – Т. 2. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1996. – С. 268–270.

6. Державний архів Волинської області, ф. 54 Луцька повітова «Просвіта» на Волині, 1918–1934 рр., оп. 1, спр. 31 Матеріали зїзду культурно-просвітницьких організацій на Волині, 09.07.1922 р., 26 арк.

7. Державний архів Волинської області, ф. 77 Головне управління по розповсюдженню театральної культури на Волині, 1933–1939 рр., оп. 1, спр. 3 Звіт про діяльність Волинського театру за 1934–1935 рр., 14 арк.
8. Державний архів Волинської області, ф. 200 Волинське українське театральне товариство, 1932–1939 рр., оп. 1, спр. 2 Список членів товариства, звіт про роботу товариства, записи про роботу театру, репертуар, 65 арк.
9. Кінд-Войтюк Н. Участь науково-громадських товариств Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / Н. Кінд-Войтюк // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 2001. – № 7. – С. 136–139.
10. Кучерепа М. М. Просвіта на Волині у міжвоєнний період / М. М. Кучерепа // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. статей, документів і матеріалів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 11–23.
11. Кучерепа М. М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.) / М. М. Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання : матеріали II Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках». – Варшава, 1997. – С. 11–28.
12. Кучерепа М. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.) : моногр. / М. Кучерепа, Р. Давидюк ; [відп. ред. А. М. Якубюк]. – Луцьк : Надтир'я, 2001. – 420 с.
13. Кучерепа М. М. Політичне становище на Волині у 1921–1939 рр. / М. М. Кучерепа // Шоста всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 428–429.
14. Кучерепа С. Польський театр на Волині / С. Кучерепа. – Луцьк : ВМА «Терен», 2005. – 116 с.
15. Медведчук Н. Участь громадських організацій в українсько-польських культурних стосунках: історія і сучасність / Н. Медведчук // Етнічна історія народів Європи. – В. 11. – К., 2001. – С. 33–37.
16. Пушкарчук П. Періодичні видання на Волині / П. Пушкарчук // Тези Республіканської конференції по атласу історії культури Волинської області. – Луцьк, 1991. – С. 59–60.
17. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 148 с.
18. Свинчук А. Основні напрями культурно-освітньої політики польського уряду щодо Волині у 20–30-х рр. ХХ ст. / А. Свинчук // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – № 5. – Луцьк, 2001. – С. 148–152.

19. Філіпович М. Б. Луцька «Просвіта» (1918–1935 роки) : автореф. Дис. ... канд. історичних наук. 07.00.01 / М. Б. Філіпович ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2002. – 23 с.

20. Шиманський П. Музичне життя Волині 20–30-х років ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства. 17.00.03 / П. Шиманський ; НМАУ ім. П. Чайковського. – К., 1999. – 166 .